

ANTONIJA ZARADIJA KIŠ*

Jednorog: od fantastične životinje naše prošlosti do mitizirane svakodnevice¹

Sažetak

Središte rada je jednorog – fantastično biće na koje se prof. Nikola Visković posebno osvrće u poglavlju o fantastičnim životinjama, a koje se kroz raznolike varijante prepoznaje u gotovo svim civilizacijama te je najdugovječniji pronositelj zoofantastike uopće. Dugo se smatralo da jednorog postoji te je u tom kontekstu potraga za njim vječno trajala, a čini se da i danas ne manjka znatiželjnika koji žele potvrditi njegovo postojanje. Preko jednorogove biblijske kompleksnosti te srednjovjekovnih promišljanja u *Fiziologu* i *Bestijariju* odakle se razvija erotski simbolizam jednoroga istaknut kroz udvornu poeziju, u radu smo se posebno osvrnuli na njegovu vizualizaciju čovjekove nepromišljenosti i neznanja. U tom smislu usredotočili smo se na talijansko djelo *Fiore di virtù*, čija je hrvatska varijanta prijevoda znana pod naslovom *Cvijet kreposti*, a poglavlje s jednorogom sačuvano je jedino u dubrovačkom rukopisu iz 1520. godine.

Ključne riječi

zoofantastika, jednorog, Biblija, *Bestijarij*, *Cvijet kreposti*, nepromišljenost

U potrazi za jednorogom

Svaki istraživač kojega imalo zanima odnos čovjeka i životinje, ili ako želi svoj dio istraživačkoga rada barem djelomično posvetiti tomu odnosu, mora posegnuti za knjigom *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996) Nikole Viskovića. Kroz tri široka poglavlja (*Životinje u kulturi*, *Stradanje životinja* i *Zaštita životinja*) i osamdeset potpoglavlja te na preko 500 stranica ovo osebujno djelo budi uvijek novu znatiželju u bilo koje doba i kod bilo kojega čitatelja, provocirajući otvaranje neznanih ili nedovoljno znanih istraživačkih smjernica kad je riječ o ljudskim i ne-ljudskim životinjama te o njihovoj međusobnoj ovisnosti, inspiraciji i sinergiji. I dok nas naslovi kao *Jezik životinje*, *Političke životinje*, *Životinje u mitologiji*, *Equus caballus*, *Živjeli kukci* i dr. privlače zbog samih životinja koje očekujemo kroz stranice ovih poglavlja, sudaramo se redovito i s čovjekom koji u svemu unosi (ne)red ili

* Filologinja, paleoslavistica, folkloristica; znanstvena je savjetnica u trajnom zvanju u Institutu za etnologiju i folkloristiku i redovna profesorica na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Temeljni znanstveni interesi su joj srednjovjekovna književnost, hrvatski glagolizam te kulturna animalistika kojom se bavi već dvadesetak godina, produbljujući kulturnoanimalističke teme Nikole Viskovića, doajena kulturne animalistike na hrvatskim prostorima. E-mail adresa: zaradija@ief.hr.

¹ Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse (IP-2019-04-5621).

bar to pokušava. Ali i obratno, ako u naslovima poput *Aristotel*, *Egipatski i grčki panteon*, *Leonardova po-etika*, *Heraldika*, *Montaigne*, *Pamet*, *Mirisi* itd. tražimo čovjeka, zaprepašćuje nas tolika bliskost sa životinjama koje čovjek ne može mimoći niti u jednom segmentu svoje prošlosti, a niti u sadašnjosti.

Na smjernicama moćne civilizacijske sinergije između čovjeka i životinje, podjela te postojanosti i ugroženosti privukao nas je podnaslov iz prvoga velikoga poglavlja koji je dvosložan: *Fantastične životinje. Jednorog*. U obrazlaganju prvoga dijela naslova (str. 104–111) Visković donosi obilje smjernica o mnoštvu čudovišnih životinja,² ističući njihovu znanstvenu klasifikaciju koju je 1973. godine uspostavio njemački povjesničar umjetnosti Heinz Mode (1913. – 1992.),³ a koje nas vode u promišljanju naše mitološke i literarne povijesti. Te su smjernice razvidne u »svim kulturama, a nadasve u onim arhaičnim, gdje zahtjevi za označavanjem umnogome premašuju moć znanosti, nastaju pripovijesti o fantastičnim bićima što nose nebrojena spoznajna, emotivna i estetska značenja...«⁴ Životinjski se likovi tako provlače kroz razmišljanja mnogih kreatora ljudske prošlosti diljem našega planeta, koji u konačnici oblikuju kulturni bestijarij koji »ne nastaje isključivo iz neobuzdana maštanja, iz imaginacije, iz priča« itd., već može »polaziti od iskrivljenog promatranja neobičnih, čudesnih i čak monstruoznih stvarnosti (...) koja će pokoljenja tumačiti.«⁵ U pokušajima razumijevanja ishodišta fantastičnih hibridnih kultura opetuje se čovjekova konstantna znatiželja za nepoznatim i neuhvatljivim. Na smjernicama vječnih traganja ti prastari imaginarni likovi samo učvršćuju svoje mjesto, skrivajući se iza simbolizama koje nisu napustili, a koje u svako vrijeme bivaju prihvatljivi posebice ako donose radost, sreću i nadanja. U tom smislu jednorog je posebno zanimljiv te ga prigodom velikoga jubileja Nikole Viskovića želimo na izvjestan način »oživjeti«, ako vjerujemo da ne živi, ili ga još uvijek živoga prepoznavati u našoj blizini (kao što se to i događa s vremena na vrijeme). Slijedeći autorove osvrte na čudesno biće želimo iznaći živi mit u suvremenosti, jer »premda je zoofantastika u modernoj vjerskoj, literarnoj i likovnoj praksi nesumnjivo rjeđa i manje važna nego li u ranijim kulturama, potreba i zapravo neizbježnost zoofantastike opstoji i u naše doba.«⁶ Jednorog je možda i najdugovječniji pronositelj te

² Kad je riječ o fantastičnim bićima u kontekstu dubinskoga poimanja kulture kroz raščlambu čudovišta valja istaknuti rad Mirande Levanat-Peričić, *Uvod u teoriju čudovišta. Od Humbabe do Kalibana*, AGM d.o.o., Zagreb 2014.

³ Nikola Visković, *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, Književni krug, Split 1996., str. 106–107.

⁴ Ibid. str. 104.

⁵ Ibid. str. 104–105; prema Robert Delort, *Les Animaux ont une histoire*, Seuil, Paris 1984., str. 78.

⁶ N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 110.

zoofantastike kao vječne ljudske neobuzdanosti i znatiželje, koje izranjaju iz profesorova znanstvenoga erosa koji nam je ostavio u zalog, a koji kulminira božanstvenim ushitom u doseg traženoga.

Oslanjajući se na suvremene znanstvene promišljaje Junga,⁷ Foucaulta⁸ i drugih o izmaštanim bićima, koja su prema Lévi-Straussu »dobra za misliti«,⁹ »jedorog pripada onom manjinskom dijelu fantastičnih životinja koje su svojim izgledom dosta određene, u visokoj mjeri prirodne i uz to blagotvorne i voljene, zbog čega je dugo vladalo uvjerenje da jednorog zaista postoji«. ¹⁰ S tom problematikom u novije vrijeme posebno su se bavili američki arheolog i indolog Jonathan Mark Kenoyer i francuska tibetologinja Francesca Yvonne Caroutch. Tako prema Kenoyerovim arheološkim istraživanjima, najstariji prikazi životinje s jednim rogom koja ne odgovara niti jednoj poznatoj životinji, potiče iz oko 2600. godine prije Krista,¹¹ a pronađen je u sjevernom dijelu doline Inda. Ta čisto simbolička prezentacija, mitske životinje se prema Kenoyeru kulturnim i trgovačkim putovima prenosila s Dalekoga Istoka uvlačeći se u bliskoistočni mitološki kontekst kao i prastara hinduska priču o Ekashringi¹² ili Rishyashringi, što je jedno od imena za božanstvo Vishnu, koje se katkad predstavlja s jednim rogom. Priča govori o mistiku tzv. »rogatom pustinjaku« koji luta po šumama družeći se s mnogim životinjama. Napivši se vode s izvora iz kojega je pila i »božanska antilopa« rodi se biće s jednim rogom posred glave, iznimnih nadnaravnih moći koje prozvaše Ekashringa, tj. Jednorogi.¹³ Priča o Ekashringi prolazila je, kako zaključuje Caroutch,¹⁴ bezbrojne preinake u protegu od nekoliko tisućljeća da bi se oblikovala u fantastičnu priču o prelijepom, no neuhvatljivom jednorogu kojega može svladati samo ljepota i moć čednosti.¹⁵ Iako je Caroutch sklonija jednorogovu prebudistič-

---

⁷ Karl Gustav Jung, *Čovjek i njegovi simboli*, Mladost, Zagreb 1973.

⁸ Michel Foucault, *Riječi i stvari. Arheologija humanističkih znanosti*, Golden marketing, Zagreb 2002.

⁹ Marshall David Sahlins, »L'anthropologie de Lévi-Strauss«, *Ethnographiques.org* 20 (2010). Dostupno na: <http://www.ethnographiques.org/2010/Sahlins> (pristupljeno 24. 4. 2018.).

¹⁰ N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 111.

¹¹ Jonathan Mark Kenoyer, »Iconography of the Indus Unicorn: Origins and Legacy«, u: Anna Abraham Shinu, Praveena Gullapalli, Teresa P. Raczek, Uzma Z. Rizvi (ur.), *Connections and Complexity. New Approaches to the Archaeology of South Asia*, Left Coast Press, Walnut Creek 2013., str. 107–127.

¹² *Ekashringa* je termin koji se odnosi na planinu s jednim vrhom.

¹³ Francesca Yvonne Caroutch, *Le mystère de la Licorne. À la recherche du sens perdu*, Dervy, Paris 1997., str. 7.

¹⁴ Francesca Yvonne Caroutch, *La licorne. Symboles, Mythes et Réalités*, Pygmalion, Paris 2002., str. 7–10.

¹⁵ N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 112.

kom, odnosno kineskom porijeklu, istaknuvši važnost sadržaja drevnih *Anala na bambusu* (oko 2100. do 1600. prije Krista) koji spominju Kilina,¹⁶ jelena s jednim rogom,¹⁷ ona šire zaključuje da pojavnost jednoroga valja promatrati u kontekstu drevnih kozmogonija kroz najstarije religijske i filozofske tekstove starih civilizacija. U tom kontekstu Caroutch apostrofira sinergijsku bitnost kineske i indijske, ali i perzijske kozmogonije te važnost širokoga prostora od Himalaje preko Mezopotamije do predhelenske Krete,¹⁸ navodeći pritom spomene jednoroga u Bundahišni – zoroastrizmičkim kozmogonijskim tekstovima, Atharvavedi, Gilgamešu¹⁹ te u Ramajani i Mahabharati.²⁰

Upirući se na perzijskoga Karkadana ili Kargadana, nosoroga, jednoroga bića perzijskih i indijskih prostranstava,²¹ američki povjesničar umjetnosti Richard Ettinghausen objašnjava preko njegove mitologizacije pojavu jednoroga u srednjovjekovnom arapskom svijetu,²² smatrajući da je »strateška pozicija« muslimanskoga svijeta s obzirom na Indiju, Kinu i kršćanski Zapad pomogla širenju legende o jednorogu koja je pak u taj dio svijeta došla s indijskoga poluotoka.²³

Iz tek spomenutih natuknica iz daleke, kompleksne i neizvjesne povijesti jednoroga, razvidna je njegova privlačnost za istraživače različitih znanstvenih profila. Koliko je god ta vječna intrigantna povijest jednoroga živo nadahnuće mnogima i koliko se god nastoji smjestiti njegova pojavnost u

¹⁶ Kineska mitologija ističe jednogovu bespolnost, koja je izražena upravo u njegovu imenu *Ki-lin* (*ki*/muški princip + *lin*/ženski princip), a slijedi je jednorog *Kirin* u japanskoj ili *Kylan* u vijetnamskoj mitologiji i simbol je općega prosperiteta, pravde, sreće, životne harmonije i mudrosti. Usp. F. Y. Caroutch, *La licorne*, str. 8–10.

U suvremenom kontekstu valja istaknuti tzv. »Ples jednoroga«. Taj je ritualni ples posebice važan u sino-vijetnamskoj tradiciji, a organizira se za proslavu Nove godine ili vrlo značajnih društvenih događanja. Iako je taj jednorog zastrašujućega izgleda, jer je izgledom mnogo bliži lavu nego konju, on je donositelj sreće, bogatstva i društvenoga napretka. Dostupno na: <http://www.vocotruyen-france.fr/index.php/vn/vn-phong/ban-mua-rng-va-lan/204-quest-ce-que-la-danse-de-la-licorne> (pristupljeno 24. 4. 2018.).

¹⁷ Francesca Yvonne Caroutch, *Le livre de la Licorne*, Pardès, Paris 1989., str. 243.

¹⁸ F. Y. Caroutch, *Le mystère de la Licorne*, str. 536; F. Y. Caroutch, *La licorne*, str. 8–9.

¹⁹ U epu o Gilgamešu lik jednoroga prepoznaje se u liku divljega bića imenom Enkidu čiju snagu kroz erotske rituale božice Ištar kroti Shamhat. Usp. Stephanie Dalley, *Myths from Mesopotamia. Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*, Oxford University Press, Oxford 2000., str. 137; Bertrand Lafont, Aline Tenu, Philippe Clancier, Francis Joannès, *Mésopotamie. De Gilgamesh à Artaban (3300–120 av. J.-C.)*, Belin »Mondes anciens«, Paris 2017.

²⁰ F. Y. Caroutch, *Le livre de la Licorne*, str. 243.

²¹ Elmer G. Suhr, »An Interpretation of the Unicorn«, *Folklore* 75 (1964) 2, str. 9–109.

²² Richard Ettinghausen, *Studies in Muslim Iconography. The Unicorn, Freer Gallery of Art Occasional Papers*, sv. 1, Washington 1950., str. 1–2, 128–138. Dostupno na: http://www.rhinoresourcecenter.com/pdf_files/131/1311808615.pdf (pristupljeno 23. 4. 2018.).

²³ *Ibid.*, str. 73–81.

realnost, toliko je to onemogućeno mnogim maštovitim varijantama predaja diljem kontinenatā u koje su se tkale opservacije brojnih anonimnih pisara i putnika, njihove identifikacije neviđenoga i fascinacije neobičnim. Nije zato neobično što se znatiželja istraživača jednoroga nerijetko usredotočuje na njegovu »noviju« povijest kao polazište, a ona se, kao za većinu europske baštine smješta u antičko doba, odnosno u vrijeme kada je živio Ktezije²⁴ iz Knidos²⁵, tj. u 5. stoljeće prije Krista.²⁶ U njegovu djelu *Indica* zabilježen je po prvi put naziv *μονόκερος*, *monoceros* i najstariji nam poznati opis jednoroga na europskom prostoru. Premda Ktezije nikada nije bio u Indiji, smatra se da se njegovi podrobni opisi nepoznatih krajeva i upečatljivih bića poput jednogih ljudi (*sciapodes/monopodes*), *mantikora* (biće s tijelom lava s glavom čovjeka i repom škorpiona), grifona i dr., a među njima i jednoroga,²⁷ temelje na ranijim zapisima i opisima tih krajeva koje je Ktezije pronalazio na perzijskomu dvoru.²⁸ Jednorog je prema Kteziju poput velikoga divljega magarca koji veličinom premašuje konja; potpuno je bijel osim grimizne glave i šiljata roga dužine jednoga lakta posred čela čija se boja mijenja od bijele na dnu preko crne do jarko crvene na samomu vrhu. Na Ktezijev opis nastavlja se literarna predodžba jednoroga koju čitamo stoljeće kasnije u grčkoga diplomata, povjesničara i geografa Megastena, koji jednoroga naziva *kartazoon*.²⁹ Za razliku od Ktezija, Megasten, rodom Jonjanin (323. – 291. prije Krista), boravio je desetak godina u Indiji³⁰ kao ambasador na dvoru indijskoga kralja Sandrakottosa, a njegovo djelo *Indica*, koje je sačuvano tek u odlomcima kod Diodora Sicilskoga (90. – 27. prije Krista), postalo je za Europu najvažnije pisano izvorište podataka o tom dalekom dijelu svijeta u antičko doba koje

---

²⁴ Ktezije je bio povjesničar i liječnik na dvoru perzijskoga cara i faraona Artaxerxes II. Mnemona (404. – 398. prije Krista). Usp. <http://www.livius.org/sources/content/ctesias-overview-of-the-works/photius-excerpt-of-ctesias-indica> (pristupljeno 24. 4. 2018.).

²⁵ Bernard Eck, »Sur la vie de Ctésias«, *Revue des études grecques* 103 (1990), str. 409–434. Dostupno na: https://www.persee.fr/doc/reg_0035-2039_1990_num_103_492_2487 (pristupljeno 23. 7. 2018.).

²⁶ Dominique Lenfant, *Ctésias de Cnide. La Perse. L'Inde. Autres fragments*, (prijevod s komentarom), Les Belles Lettres »Collection des Universités de France«, Paris 2004.

²⁷ Chris Lavers, *The Natural History of Unicorns*, Harper Perennial, New York 2010., str. 5.

²⁸ Brigitte Resl, »Introduction: Animals in Cultures, ca. 1000 – ca. 1400«, u: Brigitte Resl (ur.), *A cultural history of animals*, sv. 2, *In the medieval age*, Berg, Oxford – New York 2007., str. 1–26; Michel Pastoureaux, Élisabeth Delahaye, *Les secrets de la licorne*, Éditions de la Réunion des musées nationaux – Grand Palais, Paris 2013.

²⁹ Složenica *kartazoon* ima značenje vrlo brzoga nosoroga (*kerd* = nosorog, *tazan* = brzina, hitrost, naglost, neuhvatljivosti; usp. Frag. XV b, <http://www.payer.de/quellenkunde/quellen1102.htm> (pristupljeno 24. 4. 2018.).

³⁰ Narain Singh Kalota, *India as Directed by Megasthenes*, Concept Publishing Company, Delhi 1976., str. 25–30.

danas poznajemo jedino kroz citate kasnijih antičkih pisaca i povjesničara³¹ posebice grčkih, Strabona i Arijana te rimskih, Plinija³² i Eliana.³³ Svi oni razrađuju opise jednoroga, predočavajući ga kao zagonetnu planinsku životinju. Sve do početka modernoga doba slični će opisi, uključujući i Aristotelov,³⁴ predstavljati i jedinu predodžbu jednoroga³⁵ kojoj će se potom prikloniti i opisi Izidora Seviljskoga³⁶ te cijeloga niza srednjovjekovnih učenjaka, koji se u svojim zapisanim predodžbama uvelike oslanjaju na prethodnike, ali i na biblijske napomene o jednorogu koje su kroz prijevode dosta neodređene.³⁷ Zbog boljega razumijevanja poruke koju životinje pronose nerijetko se transformiraju u više ili manje poznata, tj. vizualno razumljivija bića određenoga prostora, a katkad se jednostavno i izgube u prijevodu.³⁸ Tako se jednorogu već u najstarijim prijevodima Biblije gubi trag, pa se više i ne spominje u

³¹ Jean W. Sedlar, *India and the Greek World. A Study in the Transmission of Culture*, Rowman and Littlefield, Totowa 1980.

³² Plinije (*Historia Animālium* 8,31) prema Aristotelu smješta jednoroga (*monocerotem*) u Indiju, ističući njegov izgled: tijelom je sličan konju, ima glavu jelena, stopala kao u slona, rep kao u vepra, glasa se strašnom rikom, a posred glave ima jedan crni rog dužine dva lakta i ne može se uhvatiti živ.

³³ Hendrik Müller-Reineke, »Oriental animals as moral examples in Aelian's *De natura animalium*«, *Graeco-Latina Brunensia* 15 (2010) 2, str. 117–126. Dostupno na: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/115007/1_GraecoLatinaBrunensia_15-2010-2_11.pdf?sequence=1 (pristupljeno 8. 7. 2018.).

³⁴ Aristotel razlikuje dvije vrste jednoroga: jedan je tzv. »indijski magarac«, a drugi je »oryx«. Usp. *Historia Animālium* II, 449b/18.

³⁵ Jean Savare, »La licorne: de la légende à la réalité«, *Revue d'histoire de la pharmacie* 214 (1972), str. 177–185.

³⁶ Iz vremena Izidora Seviljskoga malo je znan neobičan opis jednoroga u Cosmasa Indicopleustesa (Ἰνδικοπλεούστης znači »indijski putnik«), grčkoga trgovca, putnika i geografa iz 6. stoljeća znana i pod nadimcima sačuvanim u hrvatskoglagoljskim misalima i brevijarima. Usp. Antonija Zaradija Kiš, »Vještine prijevoda hrvatskih glagoljaša (Job 2, 9 i 42, 14–15)«, u: Lora Taseva (ur.), *Prevodite prez XIV stotletie na Balkanite*, Izdatelska Kъšta GoreksPres, Sofia 2004., str. 129–142; Antonija Zaradija Kiš, »Dvostruka predodžba životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hrvatskoglagoljske Knjige o Jobu«, u: Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš (ur.), *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., str. 23–50.

³⁷ Arnaud Zucker, *Physiologos. Le bestiaire des bestiaires*, Édition Jérôme Millon, Grenoble 2005.

³⁸ Egzotične životinje su bile poseban problem za prevoditelje Biblije na slavenskim prostorima. U tom smislu valja posebno istaknuti prevoditeljske vještine glagoljaša koje otkrivamo u biblijskim odlomcima sačuvanim u hrvatskoglagoljskim misalima i brevijarima. Usp. Antonija Zaradija Kiš, »Vještine prijevoda hrvatskih glagoljaša (Job 2, 9 i 42, 14–15)«, u: Lora Taseva (ur.), *Prevodite prez XIV stotletie na Balkanite*, Izdatelska Kъšta GoreksPres, Sofia 2004., str. 129–142; Antonija Zaradija Kiš, »Dvostruka predodžba životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hrvatskoglagoljske Knjige o Jobu«, u: Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš (ur.), *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., str. 23–50.

Knjizi postanka gdje je bio prvo biće koje čovjek imenuje prema Božjoj volji, uzdignuvši ga iznad svih ostalih Božjih stvorenja. Lik mu je izbrisan i kad jedini, kao simbol poštenja i čistoće slijedi Adama i Evu u njihovu progonstvu iz Raja. Spominjao se i u priči o Noi, koji ga nije primio na korablju jer je bio prevelik. Prema legendi tijekom cijeloga potopa jednorog je plivao uz korablju, koju je potom Noa privezao za njegov rog dok se voda povlačila. U drugoj verziji iste legende jednorogi nestaju u Velikom potopu, a rijetki preživjeli se zato katkad negdje i danas pojavljuju.³⁹ U Starom zavjetu, točnije u prijevodu Sedamdesetorice, jednorog se pojavljuje na deset mjesta, koja su svetom Jeronimu, a i drugim prevoditeljima bila problematična upravo zbog identifikacije jednoroga. To su sljedeća biblijska mjesta: Brojevi 23:22; 24:8; Ponovljeni Zakon 33:17, Job 39:9, 10; Psalmi 22(21):22; 29(28):6; 78(77):69; 92(91):11; Izaija 34:7.⁴⁰ Vulgatina⁴¹ verzija zadržava jednoroga (*unicornis*) u Psalmima i Izaiji, dok za Septuagintin naziv *monoceros* (μονόκερως), koji također ističe biće s jednim rogom, rabi zoonom *rhinoceros* – nosorog,⁴² koji se više povezuje s hebrejskim *re'emom*,⁴³ a na što će se nadovezati i varijante poput »bivol«, »divlji bik« ili vrlo općenito »divlja životinja«. Uz jednoroga je dugo vremena problematičan bio i hebrejski *re'em*, kojega su suvremeni bibličari, Ludwig Koehler i Walter Baumbartner do sada najbolje rasvijetliti u *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, akumulirajući sva dosadašnja znanja i spoznaje o neznanoj životinji⁴⁴ prema kojima je riječ o turu (lat. *Bos Primigenius*), odnosno »divljem govedu«. To je izumrli predak današnjega goveda čija je posljednja jedinka nestala 1627. godine u šumi Jaktorów u Poljskoj gdje mu je u 21. stoljeću kad se glasno upozorava na naglo nestajanje vrsta, 2005. godine podignut spomenik.⁴⁵

³⁹ Odell Shepard, *Lore of the Unicorn. Folklore, Evidences and Reported Sightings*, Houghton Mifflin, Boston 1930.

⁴⁰ Jeronimov prijevod: Br 23,22 i 24,8 ...*cuius fortitudo similis est rhinocerotis*; Pnz 33,17 ...*cornua rhinocerotis cornua illius*; Job 39,9–10 *numquid volet rhinoceros servire tibi... numquid alligabis rhinocerotam*; Ps 21,22 ...*et a cornibus unicornium humilitatem meam*; Ps 28,6 ...*et dilectus quemadmodum filius unicornium*; Ps 77,69 *et aedificavit sicut unicornium sanctificium suum in terra*; Ps 91,11 *et exaltabitur sicut unicornis cornua meum*; Iz 34,7 ...*et descendant unicornis cum eis*.

⁴¹ U radu smo se služili latinskim prijevodom Svetoga pisma iz 1914. godine: *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*, ur. P. Michael Hetzenauer, F. Pustet, Ratisbonae – Romae.

⁴² Vulgatina uporaba nosoroga na mjesto očekivana jednoroga tumačilo se Jeronimovim postojecijanjem dviju životinja. Usp. Joachim L. W. Schaper, »The Unicorn in the Messianic Imagery of the Greek Bible«, *Journal of Theological Studies* 45 (1994) 1, str. 126–132.

⁴³ Roger Caillois, *Le mythe de la licorne*, Fata Morgana, Paris 1991.; J. Schaper, »The unicorn in the messianic imagery of the Greek Bible«, str. 117–136.

⁴⁴ Ludwig Koehler, *Walter Baumbartner, The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, sv. 1–3, Brill Academic Publishers, Leiden 2001.

⁴⁵ Usp. https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaktor%C3%B3w#/media/File:Jaktorow_pomnik_tura.jpg (pristupljeno 9. 7. 2018.).

Iz *Fiziologa* u *Bestijarij*

U *Fiziologu* (Φυσιολόγος, *Physiologus*),⁴⁶ spiritualiziranom zoološkom priručniku koji kroz predodžbe o drugima utjelovljuje teološka promišljanja, odnosno prvoj europskoj kompilaciji tekstova koji razmatraju postojanja i život životinja, biljaka i minerala kroz kršćansku vizuru, jedno je poglavlje posvećeno jednorogu: Περὶ μονοκέρως. Premda jednorog dolazi iz gotovo nedokučive daleke starine, moralizatorskim dijelom *Fiziologa*, koji nerijetko zna biti veći od samoga opisa životinje, potvrđuje se neprekidna veza njegova »postojanja«, tj. njegova mitska važnost u povijesti civilizacija općenito koja je utemeljena na jednorogovoj kontroverzности. Vjerovanja u njegovo postojanje rezultat su bezbrojnih opisa nastalih pod utjecaj različitih predodžbi (ne)viđene životinje na dalekim azijskim prostranstvima. *Fiziolog* međutim prvi donosi »humaniziranu« priču o jednorogu u kojoj se pojavljuje djevojka koja jedino svojom čednošću može ukrotiti jednoroga. Djevičanstvo kao neprikosnovena božanska čistoća je moćnija od svega na svijetu pa i od nesavladive jednorogove sile i brzine. Jedino će pred čednosti obamrijeti ta moćna životinja, spuštajući glavu u djevojčino krilo. Čistoća duha uspoređena s čednosti sjedinjuju se u liku djevojke i jednoroga – božanskoga stvorenja iz Knjige postanka. U tom razmatranju pojavnost jednoroga je rezultat cijeloga niza čvrsto isprepletenih predaja koje su stvorile hibridno biće, čije razumijevanje valja tražiti u dugotrajnom procesu predajnih razmotavanja.⁴⁷ Božansko dobro je suprotstavljeno zemaljskom zlu predočenu kroz lovce koji ubijaju jednoroga.

Srednjovjekovni *Bestijarij* kao razrađeni *Fiziolog* prihvaća mit o snažnom jednorogu, a *Fiziologu* najbližija bestijarijska varijanta je u bestijariju Pierrea iz Beauvaisa iz 13. stoljeća.

»Postoji jedna životinja koja se na grčkom zove monoceros, a to je na latinskom jednorog (unicornis). *Fiziolog* kaže da je jednorog po prirodi malena rasta i da slič

⁴⁶ *Fiziolog* nastaje u Aleksandriji u rasponu od 2. do 4. stoljeća, a s obzirom na njegovu popularnost i konstantno prevođenje i dopunjavanje od kasne antike do 15. stoljeća, mnogi ga smatraju i srednjovjekovnim produktom. Usp. Pieter Beullens, »Like a Book Written by God's Finger. Animals Showing the Path toward God«, u: Brigitte Resl (ur.), *A cultural history of animals*, sv. 2, *In the medieval ages*, Berg, Oxford – New York 2007., str. 127–152; prema: Nikolaus Henkel, *Studien zum Physiologus im Mittelalter*, Max Niemeyer, Tübingen 1976. Prema mišljenju francuskoga filologa Arnauda Zuckera, ovaj kršćanski životinjski brevijar prvi donosi legendu o jednorogu i djevici. A. Zucker, *Physiologos*, str. 158.

⁴⁷ C. Lavers, *The Natural History of Unicorns*. Kompleksnom problematikom jednoroga kao hibrida smještena između mita, legende i tradicije u novije vrijeme pomno se bavio Bruno Faidutti u *Images et connaissance de la licorne (fin du Moyen-âge – XIXème siècle)* (disertacija), L'Universite Paris XII, Paris 1993. Dostupno na: <http://www.faidutti.com/unicorn/theselicornel.pdf> (pristupljeno 6. 7. 2018.).

jarcu. Posred glave ima rog i toliko je krvoločan da ga nitko ne može uhvatiti, osim na način koji ću vam sada reći: na mjesto gdje prebiva jednorog lovci dovedu mladu djevicu i ostave ju samu da sjedi usred šume. Čim jednorog ugleda djevicu on dođe kako bi otpočinio u njezinu krilu. Jedino tada lovci mogu uhvatiti jednoroga i odvući ga u kraljevsku palaču.

Jednorog se tako poistovjeti sa Spasiteljem. 'Jer u Davidovu domu Bog je uzdigao rog spasenja Oca našega.' (L 2,69). Anđeoske sile nisu ga mogle svladati i on se smjesti u utrobu Marije, vazda djevice, 'i Riječ tijelom posta i nastani se među nama.' (Ivan 1,14).⁴⁸

U svim srednjovjekovnim *Bestijarijima* je neizostavan jednorogov prikaz u kojemu presudna uloga pripada lovcu i njegovu koplju,⁴⁹ kojim brutalno probada stražnju butinu jednoroga iz koje šiklja snažan mlaz krvi. Za lakše svladavanje neukrotivosti predaja smanjuje fizički izgled jednoroga te golemi starozavjetni jednorog ulazi u Novi zavjet kao umiljat, no iznimno snažan jarac neuhvatljive brzine, pa zato smatran i okrutnim i nesavladivim u realnoj predodžbi srednjovjekovnoga čovjeka.⁵⁰ No tomu se doskočilo lukavstvom te u kršćanskoj percepciji jednorog biva svladan, čime je apostrofirana kristološka simbolika jednoroga kao žrtve. Na takvoj interpretativnoj razini jednorogov rog je *rog spasenja*, koji se smješta u krilo d(D)jevice, »postaje simbol Božjega otjelovljenja i slika samoga Kristova začeca«, ulazeći tako u kontekst mariološke teologije i bračne mistike,⁵¹ čemu se posebno posvetio srednjovjekovni francuski pisac Philippe iz Mézièresa (1327. – 1405.).⁵² Čin lova postaje alegorijski prikaz tajne Utjelovljenja u kojoj se zrcali *Christus spiritualis unicornis*, a njegov rog postaje križ samoga Krista. Jednorog je, dakle, u središtu kršćanskoga simbolizma, a njegova dvostruka identifikacija, s Djevicom i Kristom, mnoge je egzegete poticala na njegovo androgino tumačenje. Slijedom takva razmišljanja nastaje hvalospjev jednorogu u *Božan-*

---

⁴⁸ Prema B. Faidutti, *Images et connaissance de la licorne*, str. 30 (prevela A. Z. Kiš). Usp. A. Zucker, *Physiologos*, str. 155.

⁴⁹ Od četrdesetak rukopisa koji donose legendu o jednorogu popraćenu minijaturom (usp. <http://bestiary.ca/index.html>) tek dva u British Library prikazuju scenu borbe s drugom životinjom: sa slonom (*The Queen Mary Psalter*, oko 1310. god., sign. Royal MS 2 B. VII, fol. 100v) i s dva medvjeda (*Smithfield Decretals*, oko 1340. god., sign. Royal MS 10 E. IV, fol. 157r). Ovaj posljednji prikaz je jedinstven, jer susret jednoroga s medvjedima nije ni opisan ni ilustriran niti u jednom do danas poznatom bestijariju (usp. <http://bestiary.ca/beasts/beatgallery140.htm>) (pristupljeno 24. 4. 2017.).

⁵⁰ M. Pastoureau, É. Delahaye, *Les secrets de la licorne*, str. 12–15.

⁵¹ Anna Loba, »Jednorog u zrcalu«, u: Suzana Marjanić, Antonija Zariđija Kiš (ur.), *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*, Hrvatska sveučilišna naklada – Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2012., str. 309–322.

⁵² Usp. francusko izdanje iz 1993. (ur. Joan B. Williamson): Philippe de Mézières, *Livre de la vertu du sacrement de mariage et réconfort des dames mariées*, The Catholic University of America Press, Washington 1993.

skom *bestijariju* (*Bestiaire divin*) anglo-normanskoga truvera Guillaumea od Normandije iz oko 1210. godine:⁵³

Isus Krist Spasitelj
 Duhovni je Jednorog naš,
 Koji u Djevici boravište svoje stvori,
 On koji je dostojanstvo najveće;
 U njoj svoje ljudstvo primi
 Kojim se svijetu prikazaše;

Narod ga njegov prepoznao nije
 Židovi, naprotiv ga uhodiše
 I na kraju uhitiše i svezaše,
 Pred Pilata ga odvedoše,
 I odmah na smrt osudiše.⁵⁴

Jednorogova pretvorba posebno je istaknuta u srednjem vijeku kroz trubadursku udvornu poeziju, koja mu utjelovljuje svu ljubavnu strast. Slikovito to pokazuje odlomak poeme šampanjskoga grofa i truvera Teobalda IV. (Thibaut IV de Champagne) (1201. – 1253.) koji se kroz svoju poeziju predstavlja kao savršen ljubavnik, poistovjećujući se s jednorogom:

Ja sam kao jednorog
 uzbuđen u razmišljanju
 o djevojci koja ga očarava,
 i sretan u svojoj mucu
 bez svijesti pada u njezino krilo,
 i tada ga u izdaji usmrćuju.
 I mene su ubili na isti način
 ljubav i moju Dragu, točno tako:
 oni imaju moje srce koje više ja ne mogu vratiti.⁵⁵

Koliko god jednorogov dugački spiralno uvrnuti rog posred čela razbuktava maštu o uhićenju i svladavanju, toliko se istovremeno razrađuje tajanstvenost ljekovitosti⁵⁶ koja se u njemu krije. Nju posebno ističe legenda koja

⁵³ Jacques Le Goff, *Héros et merveilles du Moyen Âge*, Éditions du Seuil, Paris 2008., str. 155–158.

⁵⁴ Prema Louis Charbonneau-Lassay, *Le Bestiaire du Christ*, Albin Michel, Paris 2006., str. 341 (prevela A. Z. Kiš).

⁵⁵ Prema J. Le Goff, *Héros et merveilles du Moyen Âge*, str. 158 (prevela A. Z. Kiš).

⁵⁶ Vjerovalo se da jednorogov rog sadrži snažan protuotrov, pa se u srednjem vijeku tobožnji rog čudesne životinje mljeo u prah koji je bio na nevjerovatno visokoj cijeni. Tako je jednorog postao i zaštitni znak srednjovjekovnih ljekarnika koji su prah pripremali najčešće od roga narvala. Usp. A.

se javlja u nekim interpretacijama *Fiziologa* i popularna je tijekom 13. i 14. stoljeća jer se jednorog svojom purifikacijskom snagom sadržanom u rogu suprotstavlja zatrovanosti i zlu koje pronosi zmija, preuzimajući tako sve zlo svijeta, dok nježni i elegantni jednorog preuzima ulogu (s)Spasitelja čovječanstva. Dotaknuvši vrhom roga površinu zatrovane vode i učinivši pritom znak križa, učini je čistim izvorom života.⁵⁷ Prodornu vizualizaciju te legende prenosi triptih iz oko 1503. godine *Vrt zemaljske naslade* Hieronymusa Boscha iz madridskoga Prada, gdje na drugoj razini prvoga retabla među rajskim životinjama prepoznajemo jednoroga na obali jezera.⁵⁸

Od divovskoga izgleda u starim civilizacijama, preko snage i neobuzdanosti, elegancije i strastvene senzualnosti, koja je posebno dojmliiva kroz čuvene tapiserije flandrijske tkalačke škole koje nastaju u rasponu od 1484. do 1538. godine, poznate pod nazivom *Dama s jednorogom* iz pariškoga muzeja Cluny,⁵⁹ do Spasitelja čovječanstva – to su jednorogove transformacije u njegovoj ljudskoj predodžbi kroz vrijeme i prostore. Zato ne začuđuje i pojava jednoroga u heraldici⁶⁰ što je posebna tema promišljanja o jednorogu kao izvoru vjere u vladarsku moć, a što tek predstoji istražiti i to s posebnim osvrtom na hrvatsko grbovlje.⁶¹

Jednorog kao simbol nepromišljenosti u neznanju

U korpusu hrvatske srednjovjekovne pismenosti, glagoljaške i ćirilske, jednorog se pojavljuje u četiri leksičke varijante u neliturgijskom književnom

---

Zucker, *Physiologos*, str. 157. Vjerovalo se također da je cijelo jednorogovo tijelo imalo profilaktičku moć o čemu postoje mnogi zapisi od 11. pa sve do 16. stoljeća. Posebice su brojni pripravnici sv. Hildegarde iz Bingena koja je npr. liječila lepru pripravkom od jednorogove jetre i jaja. O. Shepard, *Lore of the Unicorn*, str. 89; H. de Bingen, *Physica, le livre des subtilités des créatures divines*, Milion, Paris 2011., str. 196–197.

⁵⁷ Margaret Freeman, *La Chasse à la licorne*, Edita, Lausanne 1983., str. 27.

⁵⁸ Stefan Fischer, *Jérôme Bosch: L'œuvre complet*, Taschen, Cologne 2016.

⁵⁹ Riječ je o šest velikih tapiserija koje je u dvorcu Boussac otkrio 1841. godine Prosper Mérimée, nakon što ga je o njima obavijestila George Sand. Od tada se o tapiserijama pojavljuju brojni radovi i komentari. One predstavljaju osebujnu interpretaciju pet osjeta s tim da na svakoj uz ženske likove dominiraju lav i jednorog. To su: okus, njuh, sluh, vid, dodir, a šesta tapiserija pod naslovom *À mon seul désir* predstavlja čežnju i najčešće je tumačena u kontekstu udvorne poezije. Usp. M. Pastoureaux i É. Delahaye, *Les secrets de la licorne*, str. 8–109.

⁶⁰ Usp. N. Visković, *Životinja i čovjek*, str. 150–153.

⁶¹ Tako npr. od 12. stoljeća za vladavine Vilima I. (Uilleam Garbh) jednorog ulazi u škotski kraljevski grb. <https://www.sejour-ecosse.com/2014/04/26/1-animal-officiel-de-1-%C3%A9cosse-est-la-licorne> (pristupljeno 19. 7. 2018.). Usp. Claude Wenzler, *Le guide de l'héraldique. Histoire, analyse et lecture des blasons*, Éditions Ouest-France, Rennes 2015; Ivo Banac, *Grbovi. Biljezi identiteta*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1991. U kontekstu hrvatskoga grbovlja srdačno zahvaljujem arheologu Marinku Tomasoviću koji mi je skrenuo pozornost na jednoroga na nekim grbovima dalmatinskoga prostora.

korpusu.⁶² U hrvatskologoljskim zbirkama propovijedi iz 17. stoljeća,⁶³ odnosno akademijinim rukopisima sign. IVa 96 i IVa 98 pojavljuju se tri varijante naziva za jednoroga u animalističkom egzemplu⁶⁴ kojega Rudolf Strohal naslovljuje *O leukornu i djevojci bez grijeha*.⁶⁵ Prva je varijanta *leukorn* (IVa 96, fol. 74r/6–74v/10), druga je *leukorno* (IVa 98, fol. 20r/2–22), a treća je sintagma *plemenita zvir* i čita se na početku egzemplu u oba rukopisa.⁶⁶ Četvrta varijanta, *leunkorno*, sačuvana je u nešto ranijem dubrovačkom ćirilskom rukopisu *Libro od mnozijekh razloga* (sign. IV a 24, Arhiv HAZU, Zagreb), pisanom 1520. godine štokavskim narječjem⁶⁷ i zapadnom ćirilicom, kojom su inače pisane dubrovačke povelje 14. i 15. stoljeća i koja se upotrebljavala u svakodnevnoj komunikaciji.⁶⁸ U dubrovačkom rukopisu sačuvana je hrvatska mlađa i proširena varijanta teksta *Cvijeta kreposti* (str. 1r–25r),⁶⁹ znanom i kao *Cvijet svake mudrosti*. Riječ je o prijevodu moralnodidaktičkoga talijanskog

⁶² U hrvatskologoljskom liturgijskom vokabularu jednorog se prema grč. *μονόκερος*, odnosno lat. *unikornis* javlja u varijantama kao: *edinorogъ*, *edinorožъ*, *edinoroždb*, *inorogъ*, *inorožъ*. Antonija Zaradija Kiš, »Tko je 'plemenita zvir' u Akademijinim rukopisima IVa 96 i IVa 98?«, u: Stipe Botica, Davor Nikolić, Josipa Tomašić, Ivana Vidović Bolt (ur.), *Šesti hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Vukovaru i Vinokovcima od 10. do 13. rujna 2014.*, sv. 1, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 2016., str. 48–51.

⁶³ *Ibid.*, str. 51–53.

⁶⁴ Antonija Zaradija Kiš, »Egzempli kao srednjovjekovni bestijarij. Animalistički egzempli u hrvatskologoljskom književnom korpusu«, u: Marko Samardžija (ur.), *Vidjeti Ohrid*, Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008., str. 117–140.

⁶⁵ Rudolf Strohal, »'Prilike' iz stare hrvatske glagolske knige«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 23 (1918), str. 64–124. Usp. Josip Kekez, *Leukorn i djevojka bez grijeha. Slike iz prilike propovijedane u Hrvata*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1989.

⁶⁶ A. Zaradija Kiš, »Tko je 'plemenita zvir' u Akademijinim rukopisima IVa 96 i IVa 98?«, str. 54–55.

⁶⁷ Milan Rešetar, *Dubrovački zbornik od g. 1520*, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1933.; Darija Gabrić-Bagarić, »*Fiore di virtù* u hrvatskoj književnosti: tradicija i inovacije«, u: Davor Dukić, Mateo Žagar (ur.), *Knjige poštujući, knjigami poštovan. Zbornik o 70. rođendanu Josipa Bratulića*, Matica hrvatska, Zagreb 2010., str. 239–254.

⁶⁸ M. Rešetar, *Dubrovački zbornik od g. 1520*, str. 116–122.

⁶⁹ Rukopisu nedostaje prvih osamnaest poglavlja. Sadrži ih ukupno 22, i to od 19. do 41., a to su upravo ona poglavlja koja ne sadrži niti jedna od pet varijanti hrvatskologoljskih tekstova: tri zbornika iz 15. stoljeća (Vinodolski, Petrisov i Ljubljanski) te dva iz 16. stoljeća (Tkonski i Grškovićevo). Usp. Antonija Zaradija Kiš, »Cvijet kreposti: animalistički uzori čovjekove naravi«, u: Stipe Botica, Marija Malnar Jurišić, Davor Nikolić, Josipa Tomašić, Ivana Vidović Bolt (ur.), *Hrvatski prilozi 16. Međunarodnom slavističkom kongresu*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 2018., str. 197–212. Valja napomenuti da je cjeloviti sačuvani prijevod *Cvijeta kreposti* bosanicom objelodanio bosanski fratar Pavao Posilović 1667. godine. To je ujedno i najmlađi prijevod s naših prostora i kompilacija je starijih glagoljskih prijevoda (24 poglavlja) i dubrovačkoga ćirilskoga prijevoda iz 1520. godine. Usp. Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u Sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb 1969., str. 160; Darija Gabrić-Bagarić, »*Fiore di virtù* i životinje«, u: Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš (ur.), *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*, Hrvatska sveučilišna naklada – Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2012., str. 351–371.

»bestselera« iz 14. stoljeća poznata pod naslovom *Fiore di virtù*, kojega je na bolonjskom vernakularu priredio Tommaso Gozzadini (1260. – 1329.), utjecajni notar iz Bolongne.⁷⁰ Kroz paradigmu kršćanske duhovnosti djelo razmatra trideset i pet čovjekovih mana i vrlina (kasnije varijante sadrže četrdeset i jedno poglavlje), koje se zbog boljeg razumijevanja kompleksnosti i apstraktnosti ljudske prirode predočuju raznim životinjama, koje smo sustavno predočili u radu *Bliski i daleki Drugi: animalističke sastavnice 'Cvijeta kreposti'*, kao i u knjizi *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku: studija – transliteracija – faksimil*.⁷¹ Ljudske su reakcije, posebice mane, kao negativna stanja čovjeka na taj način oprimjerene animalističkim predodžbama, čime se otvara razumljiviji put korekcijama mana, ali i pohvalama vrlina.

U 34. poglavlju⁷² dubrovačke verzije *Fiore di virtù* (str. 11a/4–11b/5) razmatra se čovjekova nepromišljenost, neumjerenost, neobuzdanost (tal. *intempe-*

Pola stoljeća kasnije latiničku varijantu Posilovićeva *Cvijeta* priredio je u peraškom govoru Boke Kotorske vlastelin Krsto Mazarović. Usp. Petar Kolendić, »Fra Pavao Posilović i njegovo 'Nasladenje'«, RAD JAZU 206 (1915), str. 168–217. Tiskao ga je u oficini Bartola Okija u Veneciji 1712. godine, a drugo izdanje 1756. godine. Usp. Miroslav Pantić, *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka*, 1990. Dostupno na: <https://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/mpantic-xvi-xviii/index.html> (pristupljeno 11. 7. 2018.).

Posilovićeva varijanta *Cvijeta* i njezini pretisci posebna je u tekstološkom smislu te je valja promatrati kao zasebnu cjelinu i izdati kao posebnu knjigu s jezičnim komentarima.

⁷⁰ Guido Zaccagnini, »Scrittori bolognesi di trattati morali e storici«, *Giorn. stor. della letteratura italiana* 66 (1915) 3, str. 330–334. *Fiore di virtù* se smatra jednim od najprevodenijih i najtiskanijih neliturgijskih literarnih ostvaraja 15. i 16. stoljeća. Usp. Antonija Zaradija Kiš, »Animalističke predodžbe ljudske naravi: *Cvêť vsake mudrosti* u hrvatskoglagoljskom Vinodolskom zborniku«, u: Petra Košutar, Mislav Kovačić (ur.), *Od dvojbe do razdvojbe – Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri*, Ibis grafika, Zagreb 2018., str. 477–498.

Kroz strukturu djela i njegovu poruku *Fiore di virtù* na najsugestivniji način povezuje prirodoslovna i humanistička promišljanja kasnoga srednjovjekovlja, otvarajući smjernice renesansnom dobu i sustavnijem zanimanju za svijet koji okružuje čovjeka, a time i njegovu povezanost s drugim božjim stvorenjima. S obzirom na strjelovito širenje djela europskim književnim prostorom, *Fiore di virtù* se s pravom nazva srednjovjekovnim bestselerom, a njegov utjecaj je razvidan u djelima pisaca širega europskoga prostora koji su stvarali u rasponu od 14. do 16. stoljeća kao što su engleski pjesnici Geoffrey Chaucer, John Gower, a potom i William Shakespeare, a najviše ga prepoznamo u Boccacciovu *Decameronu* i Danteovu *Paklu*. Usp. Bruno Roy, »A la recherche des lecteurs médiévaux du *De Amore* d'André le Chapelain«, *Revue de l'Université d'Ottawa* 55 (1985), str. 45–73; Philippa Bright, »Anglo-Latin collections of the *Gesta Romanorum* and their role in the cure of souls«, u: Juanita Feros Ruys (ur.), *What Nature Does not Teach. Didactic Literature in the Medieval and Early Modern Periods*, Brepols, Turnhout 2008., str. 401–424.

⁷¹ Antonija Zaradija Kiš, »Bliski i daleki Drugi: animalističke sastavnice 'Cvijeta kreposti'«, *Fluminensia* 30 (2018) 1, str. 189–220; Antonija Zaradija Kiš, Marinka Šimić, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku. Studija – transliteracija – faksimil*, Hrvatska sveučilišna naklada – Institut za etnologiju i folkloristiku – Staroslavenski institut, Zagreb 2020.

⁷² Brojevi poglavlja u *Fiore di virtù* ne podudaraju se uvijek s obzirom na njihov različit broj i na njihov poredak.

ranza). Ona je posljedica egocentričnosti te nedostatna znanja čijim se taloženjem stvara mudrost, koja gradi suzdržanost i promišljenost i kao takva jedina može suzbiti neobuzdanost i nepromišljenost, koje su prema razmišljanjima sv. Bernarda (1090. – 1153.), crkvenoga naučitelja, mistika i teologa, a nadasve velikoga propovjednika, rezultati oholosti (*superbia*)⁷³ – jednoga od najvećih ljudskih grijeha uopće.⁷⁴ Ta je mana uspoređena s jednorogom ili *leukornom*,⁷⁵ odnosno *leunkornom*, kako je zapisano u dubrovačkom rukopisu u *Kapitulu ôd nespoznanja* kojega donosimo u cijelosti:⁷⁶

Ôd nespoznanja · koie ie · suprotivno · spoznanû · kako · govori · da-
mašeno · iestъ · nasledovati · sve · svoje · hotienie · kako mu · dô-
hodi · ôd sarca

I može se · primieniti · nespoznanie · k leunkornu · koi ie · iedna
zvieгъ · koja · ima · tolικοί · naslaŕenie · stati · s mladícami · vie-
rŕiniemi · iere · kako · onъ · vidi · koû · poŕe · k noi · i zaspí ioi · na ruk-
ahъ · i poslie · doŕu · lovci · i uhite ga · iere · inako · ne bi ga · mogli
uhititi · nigda

I zatoi · negovo · nespoznanie · plato · govori · niedna · zloća · na svi-
etu · nie · gora · negoli · nespoznanie · zašto · ôd nega · izlaze · sva · zla

Saro · (?) govori · da · hoteći · čovieкъ · ne može · biti · bez · mnoziehъ
zliehъ · vicija

Seneka · govori · čovieкъ · pohotienъ · niedno mu · bogactvo
ne može · tarpieti

Sokrate · govori · tko · hoće · nasledovati · sve · svoje · hotie-
nie · na svarsí · triebuie · da · ostane · izgublenъ · i barzo · pogarŕjenъ

Ôd nespoznanja · lega se · u životu · svetiehъ · otacъ · da · bieše
iedna · mladica · koiói · bieše · ime · jacinta · koja · bieše · bila
veće · počtenia · mladica · negoli e · na svietu · i čuvši · ona · veće
volata · govoreći · meŕu · ostaliemi · ženami · ôd ugodnosti · i od s-

⁷³ Usp. P. L. 182, col. 917.

⁷⁴ M. Pastoureau i É. Delahaye, *Les secrets de la licorne*, str. 19.

⁷⁵ Valja istaknuti posebno etimološko zanimanje u 20. stoljeću za imenicu *leukorn* i njezine varijante: tal. *licorno*, *liocorno*, *leocorno*, *leoncorno*; fr. *licorne*, *lincorne*, kad se pojavila teorija o njezinu arapskom ishodištu. O tomu je najutemeljeniju argumentaciju ponudio Alfred Hoare. Usp. O. Shepard, *Lore of the Unicorn*, str. 107–108.

⁷⁶ Transliteraciju ćirilskoga rukopisa u latinički priredila je dr. sc. Marinka Šimić iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu.

lasti · ôd grieha · putenoga · pomisli · u pameti · svoioi · hotieti
provati · bieše li · toliki · piačerъ · koliko · ona čujaše · govoreći
i posla · po iednoga · svoga · amanta · i spa · š nime · veće · volatъ · i uč-
inivši · toi · činenie · ona · poče · misliti · pogarjenje · i smradъ
ôd bludnosti · i svoû · veliku · sramotu i misleći · da · bieše · izg-
ubila · dievstvo · svoje · i da ga · ne može · ni po iedanъ · načiņ
pridobiti · ona se · ozlovoli · tolikoi · koliko se · obiesi · za garlo

Premda se na animalističku percepciju nepromišljenosti i neznanja odnose tek prva dva odlomka, predočili smo cijelo poglavlje. Ono donosi jasan uvid u opću konstrukciju poglavlja *Cvijeta kreposti*. Unutar svakoga od njih posebno mjesto pripada reminiscencijama razmišljanja poznatih antičkih filozofa, u ovom primjeru na temu nepromišljenosti uz zanimljiv egzempl ili priliku na kraju poglavlja kao životnu potvrdu gore navedenih objašnjenja.

Zaključno

Valja istaknuti da je usporedba čovjekova neznanja i nepromišljenosti s jednorogom pomno odabrana bez obzira na božansku simboliku jednoroga kao Spasitelja u kršćanskoj duhovnosti. Jednorog je zanimljiv primjer, koji pokazuje koliko su čovjeka zanimale njegove karakterne tipičnosti koje je nastojao što prepoznatljivije vizualizirati te kroz adekvatna »krivca«, tj. životinju koja u sebi sjedinjuje slobodni duh nepromišljenosti i pogubnost neznanja, svoju negativnost opravdati. Jednorog je, kako je zamišljan, zadivljujuće lijep, ponosan i privlačan što uzrokuje njegovu nepromišljenost koja se kod čovjeka ispoljava hirovitošću, nadmenošću i u konačnici ohološću. Kroz primjer jednoroga u *Cvijetu kreposti* zrcali se relikat drevnih promišljanja o gorostasnoj životinji kroz koja prepoznajemo njezinu prostornost i nedodirljivost za kojom čovjek vječno traga do današnjih dana.⁷⁷

Kompleksnost poimanja jednoroga na presjeku mitske i literarne povijesti čovjeka nameće zaključak o njegovoj bezvremenosti i neuništivosti. On je

---

⁷⁷ Camille Hazard, »Les hommes ont vu des licornes il y a 30 000 ans«, *Paris Match* 30. 3. 2016. Dostupno na: <https://www.parismatch.com/Actu/Sciences/Les-hommes-ont-vu-des-licornes-il-y-a-30-000-ans-938137> (pristupljeno 18. 7. 2016.).

U aktualnim promišljanjima o jednorogu od velike je važnosti najnoviji nalaz paleontologa sa sveučilišta u Tomsku tzv. »sibirskog jednoroga« (lat. *Elasmotherium sibiricum*), koji je nestao prije 350 tisuća godina. Usp. Andrei Valerievich Shpansky, Valentina Nurmagambetovna Aliyassova i Svetlana Anatolievna Ilyina, »The Quaternary Mammals from Kozhamzhar Locality (Pavlodar Region, Kazakhstan)«, *American Journal of Applied Sciences* 13 (2016) 2, str. 189–199. Dostupno na: <https://thescipub.com/PDF/ajassp.2016.189.199.pdf> (pristupljeno 18. 7. 2018.)

biće čija hibridnost postaje neupitna, a doživljava se kao realna i sveprisutna, pa otuda i razne mogućnosti pojavnosti jednoroga u simbolici božanskoga umjetničkoga nadahnuća. Za istaknuti je npr. dvanaest metarsku skulpturu iz 1993. godine danskoga kipara Jørna Rønnaua pod nazivom *Tanden*⁷⁸ koja je nadahnuta tajnovitošću prirode i zato smještena u Prirodu s izrazitom namjerom oživljavanja mita o jednorogu. U tom kontekstu nameće se poveznica s postmodernističkom kiparskom instalacijom iz 2014. godine hrvatskoga arhitekta Milana Šosterića koja svojim dvadeset devet metarskim »jednorogom« ispred nove zgrade Glazbene akademije u Zagrebu pronosi mitsku simboliku moći i ljepote glazbenoga nadahnuća, *duhovnoj strijeli*, koja provocira oživljavanje mita o jednorogu i potrebu za njegovom vizualizacijom u suvremenom urbanom ambijentu na smjernicama doživljaja moći i ljepote glazbenoga nadahnuća.

ANTONIJA ZARADIJA KIŠ

Unicorn: From Fantasy Animal of Our Past to Mythologized Everyday Life

Abstract

The core of the paper is the unicorn – a fantasy creature Professor Nikola Visković pays special attention to in the chapter on fantasy animals, which has been recognized in diverse varieties in almost all cultures and is the longest standing proclaimer of zoofantasy in general. It has long been considered that the unicorn exists, in which context the search for it has been ever-lasting, and, even today, it seems there is no lack of interested people who would like to confirm its existence. Through the unicorn's biblical complexity and medieval reflections in the *Physiologus* and *Bestiary*, out of which the erotic symbolism of the unicorn emphasized in courting poetry developed, the paper gives special attention to its visualization of human thoughtlessness and ignorance. In that sense, the focus is on the Italian work *Fiore di virtù*, translated into Croatian as *Cvijet kreposti (Flower of Virtue)*, in which the chapter on the unicorn is preserved only in the Dubrovnik manuscript from 1520.

Keywords

zoofantasy, unicorn, Bible, *Bestiary*, *Flower of Virtue*, thoughtlessness

---

⁷⁸ <http://www.ronnau.dk/landart/skulpturtraeer/tanden.html> (pristupljeno 24. 7. 2018.).